

МИЛА КРЪСТЕВА

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

✉ milakrasteva@uni-plovdiv.net

ДУХОВНАТА ПАМЕТ НА ГЕРОВИЯ ПРЕПИС НА „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“

Геровият препис на „История славянобългарска“ – най-главната книга за изследователския ни сюжет, е автограф на копривиченския възрожденец Найден Геров. Това е ръкописен препис от фонда на възрожденската „Паусиада“, чийто оригинал е останал незавършен и без данни за автентично заглавие, време и място на съставяне. Книгата е открита в ръкописния архив на Н. Геров, а графологията ѝ неоспоримо свидетелства, че почеркът е неговият. Затова ще я описвам с условното заглавие Геров препис на „История славянобългарска“. Ще я представям и с краткото ѝ име Геров препис. Както ще стане видно нататък, освен до Геровия препис ще се докоснем и до немалко други възрожденски книги – преписи и преправки, които (не)пряко възхождат към протографа „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски.

Статията си поставя за цел:

○ *да предложи критикооценъчен анализ на наличните описи (върху книжен и електронен носител) на „Паусиада“ и публикациите, посветени на Геровия препис, които са отпечатани в периода между 1962 и 2018 г. Това ще спомогне да се коригират редица факти, както и да се систематизира написаното, недописаното и ненаписаното в академичната наука за интересувания ни ръкопис;*

○ *да открие, че Геровият препис е изследван главно в езиковедски проучвания, което ще рече, че все още не е „отворено“ задълбоченото литературоведско писане за ръкописа. Поради това статията разработва и литературоведска проблематика, която връща към корените на духовната памет на Геровия препис за „Паусиада“.*

Ключови думи: ръкопис, Геров препис, Ной, Потоп, „Паусиада“

Mila Krasteva

Plodiv University 'Paisii Hilendarski'

✉ milakrasteva@uni-plovdiv.net

GEROV'S COPY OF ISTORIYA SLAVYANOBOLGARSKAYA. SPIRITUAL MEMORY

The book, which is the core of our research plot, is the autograph of Naiden Gerov. It presents his handwritten copy of Paisii Hilendarski's Istoriya Slavyanobolgarskaya. The original book of Gerov has no authentic title. Neither has it been identified by time and place of creation, but has been found in the manuscript archive of Gerov. Further, graphology analyses proves that this copy matches Gerov's own handwriting. Therefore, I will describe it under the provisional title Gerov's copy of Istoriya Slavyanobolgarskaya. The original book is kept today in the National Library 'St. St. Cyril and Methodius' in Sofia, registered

as НБКМ, ф. 22, а.е. 622. There is also an old signature: НБКМ, ф. 22, а.е. 622. The article aims to: 1) Declare an up-to-date critical reading of the available inventories and publications, concerning Gerov's copy, published between 1962 and 2019. This will help to highlight and systematize the written in the books so far. 2) Show that Gerov's copy was examined primarily for its linguistic features. Academic writing on the literary value of the manuscript and its spiritual messages has not been opened so far. The present article sets off the research in a new academic direction looking for a possible answer to the question: could Gerov – one of the most educated revivalists of the XIX century – 'cut' from the plot of his copy the original version of Father Paisii about Noah and the Flood – a version which treats the story not from a historical, but rather from a mythical point of view.

Keywords: manuscript, Gerov's copy, Noah, the Flood, Paissiada

Необходимото въведение

Геровият препис на „История славянобългарска“ – най-главната книга за изследователския ни сюжет, е автограф на коптивщениския възрожденец Найдено Геров. Това е ръкописен препис от фонда на възрожденската „Паисиада“, чийто оригинал е останал незавършен и без данни за автентично заглавие и за време и място на съставяне. Книгата е открита в ръкописния архив на Н. Геров, а графологията ѝ неоспоримо свидетелства, че почеркът е неговият. Затова ще я описвам с условното заглавие Геров препис на „История славянобългарска“. Ще я представям и с краткото ѝ име Геров препис. Както ще стане видно нататък, освен до Геровия препис ще се докоснем и до немалко други възрожденски книги – преписи и преправки, които (не)пряко възхождат към протографа „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски. Статията си поставя за цел: 1) Да предложи критикооценъчен анализ на наличните описи (върху книжен и електронен носител) на „Паисиада“ и публикациите, посветени на Геровия препис, които са отпечатани в периода между 1962 и 2019 г. Това ще спомогне да се коригират редица факти, както и да се систематизира написаното, недописаното и ненаписаното в академичната наука за интересуващия ни ръкопис. 2) Да открие, че Геровият препис е изследван главно в езиковедски проучвания и все още няма задълбочени литературоведски публикации за ръкописа. Поради тази констатация статията разработва литературоведска проблематика, която ни връща към корените на духовната памет на Геровия препис за „Паисиада“.

*Написаното, недописаното, ненаписаното
от академичната наука за Геровия препис
на „История славянобългарска“*

Геровият препис е въведен в науката от Маньо Стоянов през 1962 г. ([22]: 592). Като назовава книгата *Геровски препис*, Стоянов я представя под № 37, но твърде фрагментарно. Само в няколко реда ученият съ-

общава че Геровият препис ползва за извод Чирпанската преправка на монах Харитон от 1831 г. ([16]), че оригиналът – автограф на Н. Геров, е с размери 21.5 x 17 см., че е ръкописван върху плътна гладка хартия и че писмото е упражнен модерен скоропис, а езикът е новобългарски. В описа на М. Стоянов е допусната и грешка: там е посочено, че Геровият препис съдържа 67 листа ([22]: 592). Истината всъщност е различна. Вероятно М. Стоянов е подведен от некоректната номерация на страниците в оригинала, която е вписана допълнително с молив от ръката на някой библиотечен служител. Цифрите са арабски, обозначени са върху син квадратен печат на тогавашната Народната библиотека „Васил Коларов“ (на някои страници печатът има продълговата форма). Печатът е положен върху лицевата страна на всеки лист. Грешката в изброяването на страниците се появява след л. 39 – вместо да се изпише, че последващият лист е л. 40, ръката, странирала книгата, е изброила поредицата: л. 39а; л. 39б; л. 39в; л. 39г; л. 39д.; 39е. Чак след това идва л. 40 ([12]). М. Стоянов вероятно не е забелязал този „дефект“ на странирането и не е отчел и наличието на празни листове, а те са три на брой в ръкописа. Така общият брой на листовите е 75, от които: 72 листа са изписани от двете страни с черно мастило *плюс* 3 празни листа, които са знак, че Геров е възнамерявал да довърши ръкописа. Прекъснал го е неочаквано – при микросюжета на Георги Арбанас, като последното изречение е останало недописано ([12]: л. 67б). Вероятно причините са били свързани с екстремно събитие, каквото би могло да е обявяването на Кримската война (1853–1856). По същото това време „даскал Найден“ преподава в Епархийското училище „Св. св. Кирил и Методий“ в Пловдив, но поради обявената война той набързо е трябвало да напусне даскалския занаят и да „хукне“ за Русия, защото животът му на руски поданик е бил застрашен в родината. Хипотезата би могла да послужи и като аргумент, че ръкописът е съставен доста по-рано от края на 60-те години на XIX в. (за разлика от датирането му от М. Стоянов). В този ред на мисли би могло да се предположи, че времето на списването на книгата е преди края на 60-те години на деветнадесетото столетие – някъде между 1851 и 1853 г., когато Геров е подготвил преписа, за да го ползва като ръкописен учебник по българска история. Основателността на хипотезата, която статията застъпва, би могла да бъде подкрепена и с други аргументи: в личния ръкописен архив на Найден Геров, който се съхранява в Националната библиотека в София, се откриват многобройни ръкописи с историческо съдържание. Сред тях има и учебници по светска и църковна история, преписвани от Геровата ръка. Срещат се и такива, които са ръкописвани от нечия чужда ръка¹. В научната литература е представена и трета хипотеза

¹ Подробно вж. Геров препис на „История славянобългарска“. Фототипно издание. Подготвил за печат и научен коментар Мила Кръстева. Пловдив, УИ Паисий Хилендарски, 2012, с. 173–174.

за датировката на автографа на Геров. Автор е Марияна Куршумова, която се позовава на документи и спомени на Герови съвременници и ученици и допуска, че е възможно Геровият препис да е съставен или в периода, когато е даскал в Копривщица (1848–1851), или и още по-преди, когато е в Одеса (1839–1848) ([11]: 64–66). Ако приемем, че тази датировка е допустима, то тогава възниква въпросът: била ли е у Геров и Втората Харитонова преправка на „История славянобългарска“, когато той е в Одеса? Знайно е, че Геров дълго е притежавал последния ръкопис, който става извод на неговия препис, но не знаем кога се е сдобил с него. Знайно е също, че самият Харитон Рилец също е бил в Русия, но доста по-рано, около две десетилетия преди Геров². Не знаем обаче дали Геров и рилският монах са се познавали лично и дали преписвачът на Втората Харитонова преправка я е предал на ръка на следващия ѝ преписвач. Така или иначе, в Геровия препис не се откриват нито бележки на преписвача, нито приписки от ползватели на книгата, които биха могли да ни подскажат същинската му датировка или поне приблизителната. Въпроси, които тепърва трябва да бъдат изяснявани.

През 60-те г. на XX в. интересът към „Паисиада“ се активизира, тъй като десетилетието е юбилейно за „История славянобългарска“. Тогава Боню Ст. Ангелов публикува няколко сериозни монографии, посветени както на Паисий и неговата книга, така и на нейните преписи и преправки. В една от книгите си изтъкнатият познавач на „Паисиада“ отбелязва, но само „попътно“, че е осведомен от описа на М. Стоянов за съществуването на Геровия препис, но без да му отделя специализирано внимание ([1]: 60). През 80-те години на отминалото столетие Геровият препис се появява информативно и в проучване на Илия Тодоров ([23]: 197). Изследователят, който е един от най-задълбочените съвременни познавачи на (кон)текста на Паисиевата история, вписва ръкописа в генеалогичната схема на Рилската преправка. Назовава го *Геров препис* и свързва появата му с края на 50-те и началото на 60-те години на XIX в. Макар и драсната в ред-два, тази информация открива ново изследователско поле – за първи път в науката се търси мястото на Ръкопис НБКМ, ф. 22 (Найден Геров), а.е. 622 в парадигмата на конкретен родослов, в случая на Рилската преправка на Паисиевата История ([16]).

До следващия юбилей на „История славянобългарска“ Геровият препис сякаш потъва в чекмеджетата на забравата, за да бъде изваден на светло отново именно в юбилейната 2012 г. Тогава оригиналът е публикуван за първи път във фототипно издание, снабдено с академично проучване от М. Кръстева³. След появата на възможност за до-

² Подробно вж. Първа Харитонова преправка на „История славянобългарска“ (Змеево, 1931). Фототипия, преводи, изследвания. Отг. редактор М. Кръстева. Пловдив, 2015, Жанет 45, с. 12–17.

³ Вж. Геров препис на „История славянобългарска“. Фототипно издание. Подготвил за печат и научен коментар М. Кръстева. Пловдив, УИ Паисий Хилендарски, 2012.

сег до фототипното издание интересът към автографа на Геров видимо се възражда. През същата година е публикуван осъвременен опис на „Паисиада“ от Д. Пеев, а малко по-късно – и още един опис, но този път изработен със съвместните усилия на Д. Пеев и М. Димитрова. В двата последни описва значително се опреснява знанието за преписите и преправките на „История славянобългарска“ и откъм документално-информативното, и откъм библиографското знание за тях. Отделено е място и на Геровия препис, вписан в хронологията на 50 ръкописа, които днес се съхраняват в различни книгохранилища у нас и в чужбина ([17]: 63; [3]: 62). Сред публикациите, появили се между 2013 и 2019 г., специализирано внимание заслужават статиите на Св. Шулежкова ([27]: 101–106) и М. Куршумова ([11]: 49–68), също и монографията на Атанаска Тошева ([25]). Авторите проследяват различни въпроси, свързани с палеографските характеристики и езика на Геровия препис, с промените, които книжовникът внася, когато преписва своя извод, и с общото и различното в текстологията на Геровия препис и ръкописите от родослова на Рилската преправка. „Екстрите“ на глобалното и нашествието на интернет в академичния ни живот стават причина между 2013 и 2018 г. да се открие и новата необятна територия на електронното познание за „Паисиада“. Модерното академично писане на XXI в. се сдоба с паисиевите електронни сайтове: „Паисиада – предай нататък“⁴; „География на книжовността. География на преписите на „История славянобългарска“⁵; „От уста на ухо“... до Internet“.⁶ В тези сайтове, които следват академичните програми на различни проекти, са публикувани и е-описи на преписите и преправките на „История славянобългарска“, където е намерено място и на Геровия препис. Така академичното знание за ръкописа вече става достъпно и за потребителите на интернет у нас и в чужбина.

Приносите на изследванията, които открихме, са неоспорими. Но, както неизменно се случва в науката, винаги има и област, в която се регистрира трайно отсъствие на изследователски интерес. По отношение на Геровия препис най-ярко се откроява отсъствието на литературоведски проучвания. Следвайки тази констатация, настоящата статия е опит да се „разнищи“ как и защо в преписа си на Паисиевата книга преписвачът Найден Геров пастри памет за „История славянобългарска“ и за завета на Отец Паисий, дарил на възрожденската България богатата вест, че българското е изначално и ще пребъде. Завет – възплътен в концепцията на хилендарския монах за старозаветния праотец Ной и вселенския Потоп, която Найден Геров „копира“ почти дословно от протографа „История славянобългарска“.

⁴ Вж. <https://paissiada.com/en/>, 30.03.2020 г.

⁵ Вж. <https://www.geographyofletters.org>, 30.03.2020.

⁶ Вж. <http://nauho.paissiada.com/#/>, 30.03.2020.

Към теорията за жанровия код и генеалогията на Геровия препис

В академичната литература Геровият препис е описван по различен начин, а именно като *Геровски препис* ([22]: 592), също като *Геров препис* ([23]: 197), но и като *Герова преработка* ([18]: 63). Един от най-сложните проблеми в академичното паисиезнание е свързан с жанровото определяне на ръкописите, чрез които „История славянобългарска“ се е разпространявала. Правени са немалко опити от видни учени за изработване на методологическа матрица, която да помогне за прецизност при етиктирането на един или друг ръкопис от „Паисиада“ и да го свърже с конкретно родословие. В тази посока ще открия изследванията на Васил Златарски ([4]: 738–740), Боньо Ангелов ([2]), Илия Тодоров ([22]: 40–50) и др. Така или иначе, все още няма единно становище за теоретичния инструментариум, с който трябва да се работи в „Паисиада“, особено що се отнася до преправките. В академичната наука не е изработен еднозначен термин, затова наравно с *преправка* се използват и термините *преработка*, *сглоба*, *компиляция*, *редакция*, с които се назовава един и същи тип ръкопис. Сякаш с преписите нещата са по-лесни за дефиниране – това са ръкописи, които следват своя единствен извод „История славянобългарска“, като в тях се откриват несъществени промени спрямо съдържанието на преписваната книга. Дори и да има някакви различия между композицията на извода и преписа, новосъставената книга не посяга към друго ранновъзрожденско съчинение по история, освен към Паисиевия автограф. Например Първият Софрониев препис ([14]) е почти идентичен с „История славянобългарска“, докато във Втория Софрониев препис ([19]) вече са внесени някои съкращения в послеслова, но книгата отново не подменя съдържанието на извода. По-различна е концепцията на Еленския препис на Дойно Граматик от 1784 г. ([15]). В Еленския препис наред с преписаната Паисиева история са вмъкнати и текстове, заети от Андреа Качич-Миошич, а заедно с тях е подвързана и Христофор-Жефаровичевата „Стематография“, но въпреки промените ръкописът на Дойно Граматик не накърнява целостта на Паисиевата книга, а я „копира“ дословно. При преправките жанровите връзки се усложняват – това са ръкописни книги, които ползват за протографи: 1) „История славянобългарска“ (Зографски манастир, 1762) на Паисий Хилендарски; 2) „История во кратце о болгарском народе славенском“ (Нямцу, 1792) на Спиридон Габровски. Преправките, в отличие от преписите, са съставени по „метода на ножицата и лепилото“ ([10]: 262–265), т.е. чрез произволно заемане на фрагменти от историческото съдържание на двата протографа. Профилът на преписвача и личните му предпочитания предопределят начина, по който се извършва преписването: преписвачът внася промени, които понякога са доста съществени – това са допълнения, съкращения, нововъведения, „изрязани“ от различни (не)

идентифицирани домашни или чужди извори и „подлепени“ заедно в едно ново книжно тяло. Например така постъпва монахът Харитон Рилец. Той е съставил три преправки на „История славянобългарска“. Последната – третата по ред, е изгубена, а другите две се различават и структурно една от друга, и в плана на съдържанието, макар че преписвачът им е един и същи, при това едната преправка е послужила за извод на другата. Преписвайки от първата си преправка, за да състави втората, Харитон вмъква в последната и допълнителен раздел, който не се открива в първата книга. Той е озаглавен *Събраны имена стѣмъ отъ волгарскаго азѣка* ([17]: л. 65а–б, 66а). Различията в първата и втората преправка на Харитон, които са от едно родословно дърво и са генеалогически свързани, карат Б. Ст. Ангелов да приеме, че при съставянето на втория ръкопис преписвачът е разполагал и с по-предишни преправки на „История славянобългарска“, които не са преписани от него. От тях вероятно е усвоил добавения раздел. Ангелов уточнява и още, че съществува възможност разделът, прибавен във Втората Харитонова преправка, да е „копиран“ от Рилската преправка от 1825 г. ([1]: 58). Пак към Рилската преправка възхожда и още един вмъкнат фрагмент във втората преправка на Харитон – това е фрагментът, който разказва за българската патриаршия във времето, когато тя е била силна национална институция ([17]: л. 64б). Видно е, че между двете ръкописни книги има различия и те не са несъществени. В този случай нямаме колебания при жанровото определяне на ръкописите – те несъмнено са *преправки*. Има обаче и трета жанрова разновидност, такъв е случаят с Ръкопис НБКМ, ф. 22 (Найден Геров), а.е. 622 ([12]). По структура и съдържание книгата е преправка, но, ако я съпоставим и с извода с оглед на начина, по който преписвачът се отнася към съдържанието му, ще установим, че Геров е дисциплиниран преписвач – един от малцината възрожденци, които преписват извода, без да го съкращават или уголемяват, а промените, доколкото ги има в новосъставената книга, наистина са незначителни. Те засягат главно езика, на който е списан Геровият препис, също и осъвремененото му писмо. Това ни кара да го дефинираме като *препис*, а не като *преправка*, защото, погледнато технологично, в случая става дума за дословен препис от втори разред – препис на преправка, при което преписът повтаря съчиненото от Харитон и в своя ръкопис. Върнем ли се и още по-назад, ще установим, че и двете книги – и изводът, и преписът – принадлежат към родослова на Рилската преправка от 1825 г. Родословната верига на ръкописите, чиято генеалогия тръгва от Рилската преправка и върви към Геровия препис, има следния хронотопичен ред:

- Рилска преправка (1825, Чирпан, монах Паисий Рилски) →
- Поп-Йоанова преправка (1830, Змеево, поп Йоаникия Петкович) →
- Първа Харитонова преправка (1831, Змеево, монах Харитон Рилец) →
- Втора Харитонова преправка (1831, Чирпан, монах Харитон Рилец) →

Геров препис (без данни за време и място на съставяне, неавторизиран от преписвача).

Ной и Потопът и пребъдването на българите

За незапознатите с детайлите на култа на Българското възрождение към „История славянобългарска“ и отзвука от духовните уроци на Паисиевата книга сред нейните съвременници вероятно ще прозвучи странно, че в Геровия препис се открива микросюжет, чийто главен герой е Ной. Странното в случая се корени във факта, че Геров е *от учен по учен* – той е ерудит, получил образованието си в Ришельовския лицей в Одеса (тогава градът е в границите на Руската империя). Владее съвършено няколко чужди езика, пише оригинална поезия и пътеписи, запазена е значима негова кореспонденция, водена на няколко езика. Геров е и езиковед, и лексикограф. Също и висок дипломат. Една подготвеност, която непременно ще да му е дала познанието, че присъствието на Ной в *преписа е митично, а не историческо*. Но въпреки това той е избрал да не „изрязва“ от преписа си „историята“ на Ной, а да я „копира“ такава, каквато се е „родила“ в протографа „История славянобългарска“.

Геровият препис повествува за Ной в раздел, който ще назовем условно с първото му изречение [„Мавробиръ Латинець пишеть...], където е вестено:

„Мавробиръ Латинець пишеть о родѣ Славянскомъ, откуда произыде, егда потопил Бог при Ноѣ всего человѣческаго рода; въ лѣто отъ Адама: бѣ с м в токмо остави отъ потопа осмь души. Ноя и три синове негови: Симъ, Хамъ и Яфета, и четыре жени ихъ: и видѣ Ной, зашто погибе весь родъ человеческій, разумяль зашто хоцетъ Богъ отъ негово сѣме наполнити родъ человѣческой всю землю и хоцетъ остати славная память его на земли до вѣка. Призвалъ сыны своя: Сима, Хама и Яфета и раздѣлилъ имъ на три части всю земли нихни синове и внуци да знаютъ оніи племена кои на коя страна да ся населять.“ ([12]: л. 5а).

Ноевата концепция пък на „История славянобългарска“ звучи така: Събраніе историческое ѿ народѣ волгарстемѣ испрзво ѿкоудѣ проізишли понеже прилоучи се намъ много кратъ прочитати различніи исторіи рочкописніи и шамби чо извадили рочси и москове ѿсобно радѣ словенскаго народа ѿкоудѣ повѣкли свое племе [...] Егда потопилъ бгъ прѣ ноѣ взсего рода человѣческаго такмо ѿсталъ ноѣ и три синове его симъ и хамъ и афетъ изишли изъ ковчѣга съ ноѣ ѿца своего и четири женѣ—хъ свѣ вили цю ѿстали ѿ потопа ѿсамъ дочуши. ноѣ вѣделъ защо погивълъ на земли ѿ потопа весь родъ чловечески и проразумелъ защо ѿ негово семе и родъ хоцетъ бгъ паки наплънити землю рода чловѣческаго и порадовал се велми защо хоцетъ ѿстати славна и незбивена паметъ его на земли до века. призвалъ три синѣ съвой сима и хама и афета и разделилъ имъ на три части сва земля кога се

оумножѣ на земли нѣхнѣ синови и внуци да знають ѡни племена кой на коѡ страна и земля да се насела^т ([6]: 68, 70).

И Спиридоновата история помни Ной, но с различни акценти от вече заявените от Паисий и повторени у Геров. Спиридон повествува:

„При кончинѣ Ноевой, синове его, и внуки, и правнуки его още во оной Арменстей восточной странѣ, при горах Араратских, жиша довольно време“ ([7]: 5).

Важно е да се подчертае, че синхронно с Паисиевата и Спиридоновата истории в периода между 60-те и 90-те години на XIX в. са съставени и други истории на България. Според хронологията на тяхната поява историите са:

1) „История на България“ – автограф на францисканския монах Блазиус Клайнер. Ръкописан е на латински език. Оригиналът е завършен в Алвинц (днешния Винцул де-Жос в Румъния) през 1761 г. ([5]).

2) „История славянобългарска за народа, царете и светиите български и за всички български деяния и събития, събрана и наредена от Паисий йеромонах, който дойде на Света гора Атонска от Самоковската епархия през 1745 г. и състави тази история през 1762 година за полза на българския род“. Оригиналът е автограф на йеромонах Паисий проигумен Хилендарски, съставен на черковнославянски език. Книгата е започната в Хилендарския манастир, но е завършена в Зографската Света обител ([6]).

3) „История вкратце о Болгарословенском народе“. Оригиналът е изгубен. Книгата е достигнала до нас чрез единствения ѝ незавършен препис на черковнославянски език, изготвен през 1785 г. от монаха Яков в Зографския манастир на Св. Гора Атонска. Преписът е съхранен ([8]: 226–237).

4) „История во кратце о болгарском народе славенском“. Ръкописът е автограф на православния йеросхимонах Спиридон Габровски. Завършен е в манастира в Нямцу, днешния Нямц в Румъния, през 1792 г. Езикът е черковнославянски. Оригиналът е „похитен“ от руски ценители на българската възрожденска ръкописна книга още към средата на XIX в. и е отнесен в Русия. Затова историята достига до възрожденските българи по единствения ѝ възрожденски препис на Петко Попманарфов, направен в Габрово през 1819 г. ([7]).

5) „История же на всички славянски народи и най-паче на българи, хорвати и серби“. Това е единствената печатна история на ранното Възраждане. Съставена е от сръбския православен монах Йован Раич. Публикувана е във Виена през 1794 г. ([9]).

От петте цитирани истории единствено Паисиевата и Спиридоновата история помнят и Ной, а и двете са протографи на Геровия препис. Геров обаче не „копира“ протосюжета за Ной от Спиридон, макар че от Спиридоновата история е заел значително съдържание. От Спиридон например Геров преписва „жития-бития“-та на *митичните* царе Бла-

дилият, Брем, Болг, Лил, Перун и др. Когато обаче се отнася за Ной, той избира да остане близо до протOVERсията на Отец Паисий.

Всъщност Паисий не е първосъставител на микросюжета за Ной – в „История славянобългарска“ той го „копира“ от „Синописис Київский“ на Инокентий Гизел ([20]: 137–138), където Ной е обживен така:

„Безначалного Отца і Творця, всього сотвореного угодник, корінь же і прародитель роду людського по плоті, великий серед патріархів Ной по потопі трьом синам своїм немов [все] живе в світі цьому на три чини поділивши, кожному окремо назнаменував і визначив. Симу – сан священства, Хаму – ярмо рабства, Афету – достоїнство царське, хоробрість військову і поширення племені з іменем його. Афет бо перекладається „поширення“ чи „поширюваний“. Також і землю їм на три частини поділив, з яких перша називається Азією, друга – Африкою, третя – Європою. Симу дісталися землі, що [ІХ] бачимо на сході, у Великий Азії, де нині персиди і ассирійці. Хаму випав жереб на півдні – в Африці – де нині Єгипет Муринської землі. Афету ж лишилися землі, що на захід і північ в Європі лежать. А цей Афет є прародителем і усіх християн, найголовніше ж тих, що в Європі живуть, оскільки згідно з благословенням батька свого Ноя так від благополучного імені свого у велике поширення племенем своїм виріс, що не лише по землях північних і західних, але й по східних поширився.“ ([21])⁷.

Видно е, че Отец Паисий не следва дословно „Киевский Синописис“, а пренаписва зетото съдържание. При тази ситуация възникват редица въпроси. Ето и някои от тях: защо Паисий, който е монах и е познавал Библията, се е „отрекъл“ от нея и се е позовал на чужд извор; защо, след като го е намирал за подходящ, не заема дословно от „Киевский Синописис“, а „авторизира“ преписаното, за да зазвучи преписаното слово *по новому*, натежало от метафорични послания. Вероятно има не един, а много отговори, но единият, който е възможен сред тях, е и следният: Паисий е пренебрегнал Вечната книга и е подменил библейската памет за Ной, защото Библията не му отрежда онова достолепие, с което го обдарява чуждият извор. В Библията Ной е симбиотично скрепен с божественния си Отец и е неразбираем извън правилата на властолюбивата етика на Бог Йехова. В библейската екзегеза Бог е главният герой: Той нарежда, Той низвергва, Той опрощава, Той награждава... Ной пък е мълчаливият слушател, който не се е усъмнил в мъдростта на божия промисъл, в абсолютната власт на Всевишния и в ирационалния му авторитет. Ной е единственият, който демонстрира „необходимото поведение“ да върви подир волята божия, за да опази съвестта си *чиста*⁸. Ред подир ред, в протежението на четири глави от

⁷ Сrv.: <http://litopys.org.ua/synopsis/syn04.htm>, 30.03.2020.

⁸ Концепцията, разгърната в изследването, следва постулатите на дълбиннопсихологическата теория на Е. Фром за властолюбивата етика, властолюбивата съвест и ирационалния авторитет ([26]).

Стария завет от книгата „Битие“ (гл. VI–IX), елохистът дотегливо разправя за послушанието на Ной. Не е пропуснат нито един детайл: *от* заръките на Бог отец преди Потопа, *през* Потопа – гъст като смъртта, та чак *до* перипетиите след есхатологичното бедствие. Паисий, който познава Библията, но знае и немалко за тегобите на своето „племе“, е предчувствал, че библейският Ной не му е потребен в „онова люто време“ ([6]: 65):

„Когато чедата Агарини и Измаилеви укрепнали и Бог им позволил да победят много царства и кралства, тогава дошъл и краят на българското царство и [то] попаднало под агарянска власт. [...] Така хората по онова време имали скръб върху скръб и жалост върху жалост и плачели горко и жалостно за българското царство. Така майки, бащи и сродници неутешимо ридаели и въздишали по своите чеда. Хората изпитвали голямо страдание и мъка под турска власт. [Турците] избирали [най-]красивите църкви и ги превръщали в джамии, отнемали църковните и манастирските имоти, грабели къде каквото [си] поискат от християните – големите къщи, нивите и лозята, хубавите имоти“ ([6]: 255; 257).

В „потопа“ на българското тегло Ной от Библията не би служил „на ползу роду“, а още по-малко би проработил Потопът. И монахът от Хилендар се вижда в другите книги, в които *Потопът е измълчан*. Така открива „Киевский Синописис“, където Ной е привидян като *творец*. Там пък, където нещо все още не достига, Паисий го дарява от себе си. И Ной става по-различен. И живее такъв:

„Ной *видял*, че от потопа е загинал целият човешки род и като *разбрал*, че от семето и рода му Бог отново ще напълни земята, много се *възрадва*, защото неговата памет щяла да остане славна и незаличима на земята до века“ ([6]: 69; курсивът мой – М. Кр.)

„Видял..., разбрал... и се възрадва“ – това са състоянията, в които праотецът на българите е явен като активност. Видимо е, че библейските роли в „История славянобългарска“ са подменени: не Бог е главният в историческото повествование на Паисий, главният е Ной, който надживява Потопа. Глаголите, избрани от Паисий, показват Ной в действие: те са важни не толкова заради прякото му портретуване, колкото заради скритите в тях послания и надежда. Оцелелият след Потопа – това е носещото в концепцията на Отец Паисий. Славата на Ной е обвързана с *бъдещето, където е свободата*. От пространния библейски хронотоп за наказанието и Потопа Паисий помни единствено Спасението след Потопа. Така паметта на „История славянобългарска“ за спасения Ной става гаранция, че Бог ни обича, че не ни е забравил погребани в мъртвилото. Не мъртвият Ной от Спиридоновата история, а живият Ной на Паисий, който се *радва на свободата*, осветява и Геровия препис. Тази е причината, която кара преписвача да съхрани, вместо да „изреже“, Паисиевия мит за Ной в ръкописа си.

За да бъдем справедливи спрямо събитията на възрожденското време, ще трябва да посочим, че образованите преписвачи на „История славянобългарска“ са осъзнавали, че книгата не е ръкописвана от обучен историописец. Самият Геров също е разпознал, че Паисий не е „професионален“ историк, но въпреки това е следвал завета му. До нас е достигнал незавършен ръкописен очерк за Отец Паисий, съставен от Н. Геров, който помага да осъзнаем *невидимото*, вплътено в междуредията на Геровия препис. В очерка четем:

„Паисий е искал да докаже както на чужденците, така и на погърчилите се българи, че българският народ не само е имал историческо минало, но то е било по-славно от миналото на гърците, сърбите и руснаците. Поставил си такава цел, Паисий всячески се е стараел да доукрасява събрания от него исторически материал, размесвайки го по такъв начин, че да излезе така, че българите наистина са по-славни от своите съседи. [...] Повтарям още веднъж, че, от една страна, тази книга не може да издържи критика, *но със своята патриотична тенденция тя е оказала силно въздействие и съвсем справедливо българите поставят началото на своето възраждане с появата на тази книга.*“ ([13]: л. 1–2; курсивът мой – М. Кр.).

Именно патриотичната тенденция и „украсите“, с които Паисий е доизкусурил заетото от изворите, превръщат „История славянобългарска“ в първата бяла лястовица на българската духовна култура. Затова и Геров бележи Паисиевата книга като Начало. Това е, което е карало преписвачите от разни възрасти и с различен занаят да я преписват на ръка в продължение на 117 години. И да продължават да го правят дори и след появата на печатния „Царственик...“ на Христати Павлович. Паисиевите духовни ученици са разпознали, че „История славянобългарска“ е сътворена от достоен българин – син на поробено Отечество и дете на изконната Своя земя, отвоювана със светлата кръв на отците на „племето“, но удавена в черната кръв на чедата им. Ако сред всичките преписвачи на „Паисиада“ е имало български възрожденец, който с цялата сила на разума си да е съзнавал, че Ноевото присъствие е необосновано в учебник по история, то този някой е именно Найден Геров. Но въпреки учеността си тъкмо той е пожелал да „повярва“ на въобразената Паисиева история. „Повярвал“ ѝ е, но не с разума, а с горещото в сърцето и с високото на духа. И е опазил Ноевия микросюжет, такъв, какъвто го е съчинил Отец Паисий. И го е преписал, без да го пренаписва, за да остане и неговото име в плеядата на *хората разкази* – преписвачите на „История славянобългарска“. Една традиция без аналог в духовната памет на българите. Един свещен ритуал, съхранил Големите национални уроци по българолюбие, ръкописвани с топлата кръв на достойните синове на възрожденската *Мати Болгарии*.

Предай нататък!

Литература

- [1] – Ангелов, Б. Ст. *Рилска преправка на „История славянобългарска“*. София: БАН, 1966, 152 с.
- [2] – Ангелов, Б. Ст. Паисий Хилендарски. София: Наука и изкуство, 1985, 200 с.
- [3] – Димитрова, М., Пеев, Д. Из историята на Историята. Преписи и преработки на Паисиевия текст. В: Чолакова, Ж. (Съст.) *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*. Том 50, № 1, сб. А, 2012 – филология. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски, 2012, с. 50–72.
- [4] – Златарски, В. Към въпроса за тъй наречените „преправки“ на Паисиевата история. // *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*. Браила, 1899, № 4, с. 723–757.
- [5] – *История на България от Блазиус Клайнер, съставена в 1761 г.* Под редакцията на Иван Дуйчев и Карол Телбизов. Превел от латински Карол Телбизов, сверил Иван Дуйчев. София: БАН, 1977, 192 с.
- [6] – *История славянобългарска. Критическо издание с превод и коментар*. Текстът подготвиха за печат Димитър Пеев, Маргрет Димитрова, Петко Петков. Превод на съвременен български книжовен език Димитър Пеев. Коментар Александър Николов, Димитър Пеев. Св. гора, Атон: Славянобългарска Зографска Света обител, 2012, 413 с.
- [7] – *История во кратицѣ о болгарскомъ народѣ славенскомъ. Сочинися и списася въ лѣто 1972 Спиридономъ Йеросхимонахомъ*. Стъмки за издание В. Н. Златарски. София: Св. Синод на българската църква, 1900, 199 с.
- [8] – *Исторія в кратицѣ в болгарословенскимъ народѣ*. // *Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София*. София, 1907, № 68, с. 226–237.
- [9] – *История на всички славянски народи и най-паче на българи, хорвати и серби*. С изследване на Н. Драгова и Н. Дилевски. София, Наука и изкуство, 1993, 190 с.
- [10] – Колингууд, Р. *Идеята за историята*. София: Гал-Ико, 1995, 336 с.
- [11] – Куршумова, М. Геровият препис на „История славянобългарска“, или за знаците на историчността и осъществения езиков континуитет. В: Чолакова, Ж. (Съст.) *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*. Том 51, № 1, сб. А, 2013 – филология. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски, 2013, с. 49–68.
- [12] – НБКМ, Ф. 22 (Найден Геров), а.е. 622. Тетрадка с ръкописен препис на „История славянобългарска“ на Найден Геров. Без данни за дата и място на съставяне. Ръкописът не е подписан от преписвача. Съдържа 75 листа. Съхранява се в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София.
- [13] – НБКМ, Ф. 22 (Найден Геров), Оп. 2, а.е. 814, л. 1–2.
- [14] – НБКМ 368. Ръкописен препис на „История славянобългарска“. Автограф на монах Стойко йерей. Съставена е в Котел през 1765 г. Съдържа 83 листа. Съхранява се в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София.
- [15] – НБКМ 370. Ръкописен препис на „История славянобългарска“. Автограф на Дойно Граматик. Съставен е в Елена през 1784 г. Книгата съдържа 370 листа, като историята е поместена на л. 55а–166а. Съхранява се в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София.

- [16] – НБКМ 775. Ръкописна преправка на „История славянобългарска“. Автограф на монаха Паисий Рилски. Съставена е в Рилския манастир през 1825 г. Съдържа 89 листа.
- [17] – НБКМ 1114. Ръкописна преправка на „История славянобългарска“. Автограф на монаха Харитон Рилец. Съставена е в Чирпан през 1831 г. Съдържа 77 листа. Съхранява се в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София.
- [18] – Пеев, Д. История славянобългарска – география на преписите в миналото и днес. В: Надежда Драгова, Тачева, Е. (Съст.). *„История славянобългарска“. 1762–2012. Научни хоризонти на четвърт хилядолетието*. София: Болит-Инс, 2012, с. 58–64.
- [19] – РА 438. Ръкописен препис на „История славянобългарска“. Автограф на Стойко йерей. Съставен е в Котел през 1781 г. Съдържа 102 листа. Съхранява се в Библиотеката на Румънската академия на науките в Букурещ.
- [20] – Райков, Б. *Паисий Хилендарски. История славянобългарска. Първи Софрониев препис от 1765 г.* Юбилейно фототипно издание, посветено на 250-годишнината от рождението на Паисий Хилендарски. София: Наука и изкуство, 1973, 176 с.
- [21] – Синопис Кийвський або коротке зібрання з різних літописців про початок Лавеноросійського 291 народу і першопочаткових князів богоспасаемого града Києва, про житіє святого благовірного великого князя Кийвського і всія Руси першого самодержця Ввладимира, і про спадкоємців благочестивої держави його Російської аж до пресвітлого і благочесного государя нашого Царя і великого Князя Олексія Михайловича, всія великої і малої, і білої руси самодержця. В святій великій чудотворній лаврі Києво-Печерській, ставропигії святійшого вселенського Костянтинопольського патріарха і по благословенню пречесного во Христі панотця Іннокентія Гизеля, милістю божою архимандрита тієї ж лаври, видана типографським способом в літо від сотворіння світу 6182, від втілення бога слова 1674. – <<http://litopys.org.ua/synopsis/syn04.htm>>, 30.03.2020.
- [22] – Стоянов, М. Преписи на Паисиевата „История славянобългарска“. – В: Ал. Бурмов, Хр. Христов, В. Паскалева, В. Мутафчиева (Съст.) *Паисий Хилендарски и неговата епоха. 1762–1962. Сборник от изследвания по случай 200-годишнината от „История славянобългарска“*. София: БАН, 1962, с. 557–597.
- [23] – Тодоров, И. Разпространение и въздействие на „История славянобългарска“ през Възраждането. – В: Киряков, Б. (Състав.) *Първи международен конгрес по българистика, София, 23 май – 3 юни 1981: доклади. Социални и революционни движения в България – работническо, комунистическо и селско движение*. София: БАН, 1981, Т. I, ч. 4, № 2, с. 40–50.
- [24] – Тодоров, И. Неизвестен препис на Паисиевата история в Хилендарския манастир. // *Старобългарска литература*, 1985, с. 193–203.
- [25] – Тошева, А. *Рилската преправка (1825 г.) и преписите от Рилската редакция на „История славянобългарска“ (текстология и език)*. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски, 2019, 662 с.

[26] – Фром, Е. *Човекът за самия себе си*. София: Захарий Стоянов, 2005. 286 с.

[27] – Шулежкова, С. Язык копии «Истории славяноболгарской», выполненной Н. Геровым. // *Филология и культура. Philology and culture*. 2017. №3 (49), с. 101–106.